

FÉMFÓLIA ÉS AZ OLVASÁS JÖVŐJE

„Habent sua fata libelli“, valljuk közel kétezer év óta Terentiuusszal, ám a könyvek tényleges sorsát — több-kevesebb részletességgel — csak az időtengely nulla pontjától balra eső szakaszon ismerjük. Hogy milyen lesz a XXI. században, mit és hogyan fognak olvasni unokáink, nehezen tudnók megjósolni. Pedig nem kétséges: forradalmi változások küszöbén állunk. Az egyetemes emberi kultúra legfőbb hordozója, mindennapi szellemi táplálékunk, a könyv, jelenlegi formájában már nem elégíti ki mindenben a vele szemben támasztott, egyre fokozódó igényeket.

Gutenberg „negyvenkét soros bibliája“ óta (1455) — mely a maga idejében egyedülálló műremek volt — lényegét tekintve alig változott a könyv. Ma is két keményebb tábla közé fűzött, sok vékony, könnyen beszakadó, sérülékeny lapból álló, összességében túlonlútlól nehéz, terjedelmes, tárolási problémákat okozó alkotás. Egyedeiben tehát a könyv — még a népszerű zsebkönyv is — az optimális méreteket sokszorososan meghaladja. Könyvtári léptékben vizsgálva azután a kérdést, még sokkal sötétebb képet kapunk mind a raktározás, mind a könyvekben őrzött információk visszakeresése szempontjából. De ugyanezt a fojtogató szorítást érzi — ha leszűkítettebb keretek között is — minden valamirevaló könyvbarát, aki magánkönyvtárának szaporodó darabjait egyre nehezebben tudja elhelyezni a könyvekkel már amúgy is zsúfolt lakásban.

A jövőt fürkésző futurológusok megpróbálták választ találni a könyvtárak és könyvbarátok legégetőbb problémáira. John F. Kemény, az amerikai Dartmouth Egyetem matematikatanára valószínűségszámítással végzett műveletek eredményeképpen már tíz évvel ezelőtt arra a következtetésre jutott, hogy a 2000. év körül egy-egy nagy tudományos könyvtár állománya legalább tízmillió kötet lesz, további száz év múltán pedig 300 millióra fog emelkedni. Legkésőbb a XXI. század folyamán tehát jelenlegi könyvtáraink berendezése végleg elavul. Szerinte ilyen tömegű könyv raktározása csak mikrofilmtechnika segítségével lehetséges, úgy, hogy egy-egy könyvoldal terjedelme ne haladja meg az egy négyzetmillimétert. Feltevéseiben még tovább is megy, és úgy véli, hogy a könyvek olvasása telefonnal kombinált televízió közvetítésével történik majd. Mihelyt a telefonon a kívánt könyv kódszámát feltárcsázták, a mű megjelenik az olvasóterem munkaasztalaira szerelt egyik képernyőn, és a kutató kívánságának megfelelő ideig közvetíti a filmtekercs-könyv lapjainak szöveg- és ábraanyagát.

Ez a prognózis csak első látásra tűnik utópisztikusnak, hiszen például a fotocellás távszedőgépek már sok éve működnek; a nagy világlapok szedésoldalait több ezer kilométer távolságra továbbítják, hogy klisékbe öntve egyidőben jelenhessenek meg szerte a világon. A feltételezett, telefonnal kombinált televíziós információfeltárás sem jelenthet problémát a technika mai színvonalán. Több mint egy évtizede, hogy elkészültek már a „mikrokönyvek“ prototípusai is. Ötletért — mint annyi más esetben — a távoli múltba kellett visszamenni; így lettek az

ultramodern mikrokönyvek ismét „tekercs-könyvek“*. Alapanyaguk, persze, gyökeresen különbözik az ókori papirusztól: rendkívül vékony fémfóliára, esetleg celofánfilmre, fotoelektromos úton vagy ofszet-nyomással viszik át a szöveget és az ábrákat. A filmtekerccszerű, erősen kicsinyített könyveknek kívül (egy-egy 6×9 cm-es felületre 16 normál könyvoldal is ráfényképezhető), amelyeket természetesen csak mikroleolvasó közbeiktatásával lehet használni, készítettek olyan törpekönyveket is, amelyeknek szövegbetűi ugyanolyan nagyságúak és ugyanolyan jól olvashatók szabadszemmel, mint a jelenleg forgalomban levő könyvekéi. És még ebben az esetben is több ezer oldalnyi szöveget lehet egyetlen átlátszó fedelű, 12×8×2,5 cm-es műanyagtokban tárolni, vagyis a ma szokásos könyvek terjedelmének legalább öt-tízszeresét. Súlyja pedig alig haladja meg a 100 grammot, tehát ezek valóban „zsebkönyvek“. Egy közepes méretű kézitáskába játszi könnyedséggel be lehet csomagolni 200 kötetet. Olvasása pedig — a beépített két hengerhez kapcsolt gombok forgatásával — ugyancsak könnyedén megoldható. Egyelőre furcsának tűnhet a böngésző lapozgatást gombpörgetésre váltani, ez azonban csupán beidegződés kérdése, melyre átnevelődni igazán nem jelentene problémát.

Am a mintadaraboktól a teljes átállásig még hosszú út vezet. Az sem bizonyos, hogy a legsürgetőbb feladat az említett könyvek tömegtermelése lenne. A legtekintélyesebb dokumentációs szakemberek véleménye legalábbis megoszlik e tekintetben. Josef Stummwoll, az Osztrák Nemzeti Könyvtár főigazgatója az „információrobbanás“ felvetette problémák megoldására egyelőre a hagyományos könyvkiadás és könyvtári normák megőrzését javasolja, de hangsúlyozza, hogy csakis a rutinmunkák teljes automatizálásával, az elektronikus információtárolás és visszakeresés messzemenő alkalmazásával remélhetünk elfogadható eredményeket.** Hans Baer, egy másik nagytekintélyű osztrák szakember ugyanakkor egyértelműen kijelenti, hogy „nincs és nem is lesz soha önműködő könyvtár, mert századunk végére az információfeldolgozó gépek gyökeresen — elvileg! — mások lesznek, mint a ma használatos eszközök“***. Egy dologban azonban mindkét tanulmány szerzőjének azonos az álláspontja, nevezetesen abban, hogy az emberi értelem koordináló szerepének elsőrendű fontosságot tulajdonítanak. Hangsúlyozzák: a legtökéletesebb elektronikus gép is csak előre betáplált program alapján szolgáltathat tájékoztatást, s bárhová fejlődjék is működési kapacitása, sosem lesz képes az embertől független partnerként dolgozni. De az elvi kérdésektől eltekintve, egyelőre főleg a pénzügyi lehetőségek jelentik a legnagyobb akadályt a teljes automatizálás felé vezető úton, hiszen a kibernetikus adatfeldolgozó és „memória-gépek“ előállítása és beszerzése akkora befektetést jelent, amely jelenleg könyvtári vonalon még nem térül meg.

Az egyes munkafolyamatok (leírás, tárolás, adatfeltárás) korszerűsítésére már eddig is számos példa van. „Dokumator“ típusú mikrofilm-felvevő és -olvasógépek szerte az országban működnek (részletes leírásukat lásd Semlyén István: *Korszerű technika a könyvtárban*. *Korunk*, 1963. 11.), s a Xerox típusú gyorsmásoló gépek bevezetése is nagyot lendített a könyvtári munkafázisok átfutási idejének rövidítésében. Az ennek révén felszabadult könyvtárosi munkaidő szinte kézzelfogható haszna pedig a bibliográfiai tájékoztatás tökéletesedésében mérhető le.

* Schmidt, Hans: Vom Rollbuchmodell zum Industrieprodukt. Dokumentation, Fachbibliothek, Werksbücherei. 8. 1959/60/1. 5—7.

** Stummwoll, Josef: Die Bibliothek der Zukunft. Automationsprobleme im Bibliothekswesen. *Biblos*. 14/1965/1. 1—13.

*** Baer, Hans: Bibliothek, Fachbibliothek, Dokumentation. Vom Katalog zum Automatic Information System. *Biblos*, 12/1963/4. 121—135.

Tévedés volna azonban azzal áztatnunk magunkat, hogy a félig automatizált könyvtár valamiféle átmenetnek számít a hagyományos és a teljesen kibernetikus gépekre alapozott, önműködő könyvtár között. Még az eljövendő években-évtizedekben használandó elektronikus készülékek sem egyebek belső munkaeszközöknél, alkalmazási területük pedig korlátozott. Amint nincs olyan bibliográfia, mely többet nyújtana, mint az a személy, aki összeállította, úgy az elektronikus gépekbe betáplált adatok alapján létrehozott katalógus sem szárnyalhatja túl megalkotójának ismereteit. Végso következetesként tehát a már idézett J. Stummwoll megállapítja: a könyvtárak hagyományos betűsoros és szakkatalógusai a kutató számára egyszer s mindenkorra nélkülözhetetlen munkaeszközök maradnak.

*

A sokat hangoztatott „Gutenberg-galaxis“ egyik legszorongatóbb következménye az, hogy a mai művelt ember érdeklődési körébe vágó *olvasmányanyag* sokszorosan meghaladja olvasási kapacitását. Van-e remény valamelyes javulásra?

Érdekes, gondolatébresztő glosszát olvashattunk már évekkal ezelőtt Gadó György tollából *Rakétatempóban — végig a könyveken* címen (*Könyvtáros*, 1962. 3.). Szkeptikus felhangokkal ugyan, de tényként közli a *Süddeutsche Zeitung*ban megjelent adatok alapján, hogy Kennedy elnök „különleges »edzések« révén percenként átlag 1200 szót tud *elolvasni* és *felfogni*“. Ha ezt a számot összehasonlítjuk azzal a közismert pszichológiai adattal, hogy a gyakorlott, művelt olvasó olvasási sebessége legfennebb 250—500 szó percenként, nem szorul bizonyításra, hogy a fent jelzett „edzések“-hez hasonló kurzusokra érdemes benevezni. Azóta a szakajtóból és az újságokból, sőt a rádióból is többször hallottunk hasonló tanfolyamokról, melyek külföldön biztató eredményekkel működnek.

A baltimore-i Reading Dynamic Institute keretében már 1959-ben megszervezték az első *olvasástechnikai kurzust*, mely Evelyn Wood 1956-ban kidolgozott rendszere alapján működött, és azóta is növekvő érdeklődés mellett tartják fenn. Végzettjeik olvasási készsége 50—150 százalékkal növekszik. Jelenleg az Egyesült Államokban száznál több Wood-intézet működik, de egyre gyakrabban hallunk európai gyorsolvasási tanfolyamokról is. Ami pedig külön hangsúlyozásra érdemes: a jelzett százalék nemcsak az időegység alatt elolvasott szövegrész mennyiségének növekedésére, hanem az anyag megértésére is vonatkozik.

Felvetődik a kérdés: van-e egyáltalán szükség irányított gyorsolvasási gyakorlatokra? Van! Amint a *gyorsírás* nem azonos a *gyorsan írással*, hanem *minőségileg is magasabb rendű* tevékenység, ugyanúgy a *gyorsolvasás* is többet jelent egyszerűen *gyorsan olvasásnál*, melyet csak szakszerű beidegzetéssel lehet elsajátítani, és, ha szabályai még nem kristályosodtak is ki annyira, mint a gyorsíráséi, már jelentős eredményekkel dicsekedhet. Persze, tény marad az, hogy a figyelem összpontosítása önmagában is serkentőleg hat a lelki folyamatokra, esetünkben tehát gyorsabb olvasásra készítet, a kényelmes „böngészés“-sel pedig szétszórdik, megoszlik a figyelem. De a sorrend felcserélésével szintén igaz a tétel: a gyorsabb olvasási ütem fokozza a figyelmet. Nos, a gyorsolvasás módszertanának építménye elsősorban éppen ezekre a tényekre alapozódik. Munkaeszközei között a projektorral kombinált tachistoszkóp foglalja el a fő helyet. Segítségével tetszés szerinti rövid ideig, akár csak ezredmásodpercekig, lehet a kiválasztott szövegrészeket képernyőre vetíteni. A megvilágítási idő fokozatos csökkentése kiküszöböli a szokványos olvasás két leggyakoribb hibáját:

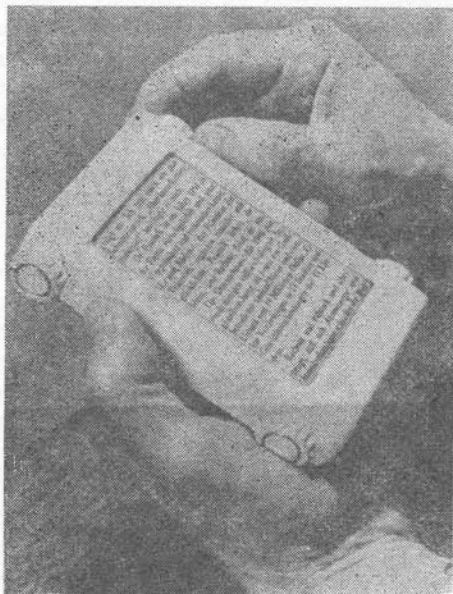
1. szavak olvasása helyett szócsoportok megragadására kényszerít, így a tekintet felesleges „harmónikázó“ mozgásai megszűnnek, ami egyszerre jelent időmegtakarítást és a szem izmainak kímélését;

2. lehetetlenné teszi a már elolvasott szövegrészre való visszatérést.

Nem érdektelen megjegyezni, hogy magánúton is jó eredmények érhetők el egyszerű eszközökkel. A bonyolult tachisztoszkópot ez esetben egy felülről lefelé növekvő sebességgel mozgatott kartonlap helyettesíti, a 2. pontban említett feltétel biztosítására. Az 1. pontban foglaltak elérésére nagyon erős önuralom, akarat és figyelemkoncentráció szükséges, hiszen a sorok végigolvasása helyett az *az* közepére tekintve, globálisan kell a lényeg megragadni, és úgy olvasni függőlegesen, fentről lefelé. Arról nem is beszélve, hogy a szavak hangtani megfelelelőjének leképezését még gondolatban is teljesen le kell „vetközni“.

A gyorsolvasási készség elsajátításának következő lényeges feltétele — mind fntézeti, mind magánúton végzett gyakorlatok esetében —, hogy a szövegben rejlő gondolati tartalmat a lényegkiemelő logikai munkával igyekezzünk szimul-tán érzékelni. A csak stíláriis elemeket tartalmazó „tötelékszöveg“ rögzítésére tehát ne pazaroljunk sem időt, sem energiát. Mindezek ellenére le kell szögeznünk, hogy a többlet, amit a gyorsolvasás készségének elsajátítása nyújt, elsősorban „látásérzékelési szoktatásból“ ered, és ennek csupán következménye az olvasótér bővülése, a felfogóképesség hajlékonysága.

Be kell azonban vallanunk, hogy ez a módszer még csak jól körülhatárolt területen alkalmazható, olyan szövegek olvasására, melyeknek csupán információs jellegük van, mentesek minden művészi vonatkozástól. Műelvezetet nyújtó, érzelmi-esztétikai tartalmú szépirodalmi műveket ilyen „rakétatempóban“ olvasni nem lehet, és nem is szabad! Ez a megszorítás pedig minden bizonnyal érvényes a jó értelemben vett bibliofília esetében is: az ultramodern mikrokönyvek aligha fogják kiszorítani tékáink polcáról sok évszázados hűséges társunkat, a jó és szép könyvet.

A tekercskönyv mintapéldánya